

VII. Szacunek dochodów chłopskich w latach 1955/56—1959/60

Jak już zostało poprzednio ustalone, gospodarstwa prowadzące rachunkowość są produktywniejsze i intensywniejsze od ogólnej masy gospodarstw w Polsce o około 40%. (Biorąc pod uwagę tylko te gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość, które stanowiły główne źródło utrzymania rodziny). W związku z tym, aby dane rachunkowości mogły być wykorzystane dla różnego rodzaju uogólnień w skali kraju muszą być poprawione tak, aby odpowiadały poziomowi danych ogólnopństwowych.

Czy celowe jest i słuszne podejmowanie obliczeń w skali całego kraju w oparciu o tak małą zbiorowość, którą mamy do dyspozycji? Wydaje się, że tak, gdyż — jak wiadomo — dotychczasowe obliczenia w tym zakresie dokonywane przez GUS opierają się na daleko idących szacunkach wielu elementów wytwarzanego dochodu, jak również opierają się częściowo na materiałach rachunkowości. Zjawiska masowe znajdują wyraz nawet w stosunkowo małych zbiorowościach. Zwłaszcza, że tendencje rozwojowe produkcji rolnej według danych masowych i w naszej zbiorowości są całkowicie zbieżne. Dowodem tego jest obraz rozwoju produkcji globalnej, produkcji brutto i produkcji towarowej, podany na wykresach 1, 2 i 3 w rozdziale I, według obu wymienionych źródeł, jak też szereg innych przytoczonych porównań.

Obliczenie dochodów gospodarstw chłopskich dokonane przez IER za lata 1955/56—1959/60 wykazały wielką zbieżność obliczeń IER i GUS w zakresie wytworzonego dochodu i jego elementów, co przemawia zarówno na korzyść szacunków GUS, jak też materiałów i szacunków IER.

Mimo zgodności poziomu wytworzonego dochodu, poglądy na podział dochodu są odmienne w obu instytucjach, a w związku z tym również nieco inaczej kształtują się dochody realne gospodarstw chłopskich. Główna rozbieżność polega na innym poglądzie IER na poziom inwestycji w gospodarstwach chłopskich, jak też na poziom życiowy mas chłopskich. Na ten punkt będzie zwrócona główna uwaga w niniejszym opracowaniu. Nieopublikowane materiały GUS w tym zakresie nie pozwalają niestety na konfrontację z naszymi wynikami, przeto zmuszeni jesteśmy częstokroć do prezentowania tylko danych własnych.

Podane w poprzednim rozdziale wyniki badania gospodarstw rolnych stanowiących uboczne źródło utrzymania rodziny wykorzystamy obecnie do uściślenia szacunku wytworzonego i podzielonego dochodu w przeciętnym gospodarstwie chłopskim, jak też w całej gospodarce chłopskiej. Dotychczas badaliśmy reprezentatywność gospodarstw stanowiących główne źródło utrzymania i przyszlismy do przekonania, że gospodarstwa te są produktywniejsze i intensywniejsze od masy ogólnej gospodarstw w kraju o 40%. Gdybyśmy obecnie włączyli do naszej puli jeszcze gospodarstwa będące ubocznym źródłem utrzymania, nadając im odpowiednią wagę (649 tys. gospodarstw), to okaże się, że poziom tej nowej puli będzie w zakresie produkcji rolnej wyższy od danych masowych tylko o około 25%. W zasadzie nie zmienia to dotychczasowego szacunku dochodu rolniczego ani w gospodarstwach o przeciętnym poziomie, ani w ogólnej masie gospodarstw chłopskich. Bowiern różnica zawiera się

w poziomie uzyskanych średnich na 1 gospodarstwo prowadzące rachunkowość.

Pewnej zmianie muszą jednak ulec dotychczas szacowane dochody spoza gospodarstw. Otóż okazuje się, że dotychczasowy poziom tych dochodów oszacowaliśmy zbyt nisko, choć przyjmowaliśmy zasadę nie obniżania ich poziomu. Okazało się jednak, że włączenie do puli gospodarstw badanych, gospodarstwa o przewadze dochodów spoza rolnictwa, podniosło wysokość tych dochodów prawie o 70%. To też udział dochodów spoza gospodarstwa, które wynosiły w gospodarstwach stanowiących główne źródło utrzymania 14,2% dochodu osobistego, przy uwzględnieniu również gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania, będą wynosić 24%.

Dokonując szacunku ogólnego dochodu w gospodarstwach o przeciętnym poziomie, przyjmowaliśmy dotychczas niezmienny poziom dochodów spoza gospodarstw, czyli stanowił on około 19% dochodu osobistego. Obecnie po włączeniu gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania podnieśliśmy poziom dochodów spoza gospodarstw jeszcze o 34% tak, aby w ogólnej puli dochodu osobistego stanowił on około 24%. Rzecz jasna, dochód osobisty również ulega zwiększeniu o 1,6 tys. zł na gospodarstwo. Cały ten przyrost dochodu musi być zaliczony na spożycie artykułów i usług zakupionych, spożycie naturalne bowiem nie ulega zmianie. Również przyrost majątku pozostaje na poziomie niezmiennym, ponieważ uzyskane wyniki świadczą o tym, że włączenie do puli ogólnych gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania nie zmienia wyników dotyczących przyrostu majątku. Jak widzieliśmy w poprzednim rozdziale, poziom akumulacji był wyższy w gospodarstwach stanowiących uboczne źródło utrzymania niż w gospodarstwach do 3 ha, będących głównym źródłem utrzymania, co powodowało, że wyniki średnie dla kraju pozostały bez zmian.

Włączenie do szacunku również gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania dało w efekcie nie zmienione dochody z rolnictwa i zwiększone o przeszło 30% dochody spoza rolnictwa.

Dla zobrazowania różnic, jakie nastąpiły w średnich wynikach obliczonych dla gospodarstw prowadzących rachunkowość po uwzględnieniu również gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania, zestawiamy średnie ważone wyniki na 1 gospodarstwo w gospodarstwach: 1) tylko będących głównym źródłem utrzymania, 2) we wszystkich gospodarstwach, to znaczy łącznie ze stanowiącymi uboczne źródło utrzymania. Liczba gospodarstw w kraju przyjęta jako waga jest następująca:

Gospodarstwa ogółem	3 338,8 tys.
[bez działek do 0,5 ha stanowiących 300 tys.]	
„ do 3 ha stanowiące uboczne źródło utrzymania	648,9 „
„ do 3 ha stanowiące główne źródło utrzymania	648,9 „
„ 3—7 ha	1 221,1 „
„ 7—10 „	469,5 „
„ 10—14 „	237,1 „
„ 14 i więcej ha	113,3 „

Z braku dotychczas danych ze spisu 1960 r. o strukturze gospodarstw rolnych, posługujemy się szacunkiem własnym opublikowanym w nu-

Tabela 50

Porównanie wytworzonego i podzielonego dochodu w gospodarstwach stanowiących zarówno główne jak i uboczne źródło utrzymania oraz w gospodarstwach stanowiących tylko główne źródło utrzymania

Na 1 gospodarstwo w tys. zł w 1959/60 r.

Wyszczególnienie	Gospodarstwa stanowiące źródło utrzymania		Gospodarstwa stanowiące główne źródło utrzymania = 100
	tylko główne	główne i ubo- czne razem	
Produkcja globalna	70,8	62,6	88,4
Nakłady	35,7	32,0	89,6
Produkcja czysta	35,1	30,6	87,2
Dochód rolniczy	28,3	24,8	87,6
Dochody spoza gospodarstwa	4,7	7,9	168,1
Dochód osobisty	33,0	32,7	99,1
Spożycie	29,6	29,3	99,0
Różnica stanu majątkowego	3,4	3,4	100,0

merze 2/1959 „Zagadnień Ekonomiki Rolnej”. Przypomnimy, że szacunek liczby gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania został dokonany w oparciu o badania IER nad strukturą społeczną wsi.

Szacunek wytworzonego i podzielonego dochodu w gospodarstwach o przeciętnym poziomie gospodarowania zestawiamy w tab. 51.

Wszystkie wymienione w tabeli lata poprawione zostały w tym samym stopniu, ponieważ reprezentatywność naszych gospodarstw waha się stosunkowo nieznacznie. W stosunku do wszystkich elementów biorących udział w wytwarzaniu dochodu rolniczego, zastosowaliśmy tę samą poprawkę obniżając ich poziom o 40% (ponieważ braliśmy co roku tylko gospodarstwa stanowiące główne źródło utrzymania).

Natomiast biorąc pod uwagę również poziom dochodów spoza gospodarstwa, w gospodarstwach stanowiących uboczne źródło utrzymania podnieśliśmy dotychczasowy poziom tych dochodów o przeszło 30%. Poprawkę zastosowano również w latach ubiegłych wychodząc z założenia, że dochody te były zaniżone.

Jak wynika z badania naszych gospodarstw, udział nakładów w produkcji globalnej jest dość zbliżony w poszczególnych grupach gospodarstw. Nieco wyższy udział zaznacza się w gospodarstwach stanowiących uboczne źródło utrzymania.

Podatki, obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw, ubezpieczenia oraz koszty najmu obniżyliśmy również o 40% wychodząc z założenia, że przeciętna przychodowość gospodarstw w kraju, jak też produkcja (o czym była już mowa) jest niższa o oszacowany przez nas procent. Zatem gospodarstwa o niższej produktywności i przychodowości mają, z jednej strony, niższe opodatkowanie, z drugiej zaś — wywiązują się z zobowiązań wobec państwa gorzej, tzn. mają większe zaległości niż gospodarstwa prowadzące rachunkowość. Wynika to zresztą z porównania gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną z masowymi materiałami o obciążeniach opracowanymi przez GUS.

Tabela 51

Wytwarzanie i podział dochodu w latach 1953/54—1959/60. Na 1 gospodarstwo o przeciętnym poziomie gospodarowania w tys. zł (wartości nominalne)
Po zastosowaniu poprawki wynikającej z reprezentatywności gospodarstw

Wyszczególnienie	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Wytwarzanie dochodu ogólnego							
Produkcja globalna	30,0	33,0	39,3	41,9	46,4	47,7	50,6
Nakłady materialne	14,6	15,2	18,1	19,9	22,6	23,8	25,5
Produkcja czysta	15,4	17,8	21,2	22,0	23,8	23,9	25,1
Dochód spoza gospodarstwa	4,4	4,6	4,6	5,1	5,2	5,1	6,3
Dochód ogólny	19,8	22,4	25,8	27,1	29,0	29,0	31,4
Podział produkcji czystej							
Podatki	1,5	1,6	1,6	1,4	1,6	1,7	1,9
Obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw	2,0	2,4	2,8	2,0	1,7	1,6	1,6
Ubezpieczenia	0,2	0,3	0,2	0,3	0,6	0,6	0,6
Czynsze dzierżawne i procenty	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Pracownikom najemnym	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Dochód rolniczy	11,2	12,9	15,9	17,6	19,1	19,2	20,2
Podział dochodu osobistego							
Dochód osobisty ^a	15,6	17,5	20,5	22,7	24,3	24,3	26,5
Spożycie ogółem	16,0	16,6	18,5	19,8	21,3	22,1	23,8
w tym naturalne	8,2	8,6	9,4	9,6	9,8	9,9	10,7
Różnica stanu majątkowego	—0,4	0,9	2,0	2,9	3,0	2,2	2,7

^a Dochód rolniczy + dochód spoza gospodarstwa.

Podział dochodu osobistego na fundusz spożycia i akumulację dokonany został na podstawie proporcji występujących w gospodarstwach prowadzących rachunkowość, biorąc pod uwagę proporcje wynikające ze średnich obliczeń w każdym roku, przy uwzględnieniu dwukrotnie większego udziału gospodarstw do 3 ha (ponieważ włączono gospodarstwa zarobkujące).

Nie przytaczamy tutaj całego szeregu obliczeń analitycznych i porównawczych, uzasadniających dokonanie szacunku, zostały one bowiem podane w publikacji pt. „Dochody gospodarstw chłopskich w 1952/53—1957/58 r”.

Ustalony w tab. 51 dochód w gospodarstwach o przeciętnym poziomie gospodarowania pozwala również domniemywać, jak kształtował się poziom życiowy przeciętnej rodziny chłopskiej. Nie będziemy jednakże po-

Wytwarzanie i podział dochodu w całej gospodarce chłopskiej w latach 1955/56—1959/60 w mld. zł
Według szacunku IER i GUS w cenach bieżących

Wyszczególnienie	I E R					G U S				
	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1955	1956	1957	1958	1959
Przychody z produkcji towarowej	39,9	46,6	57,3	60,9	62,5	36,7	43,4	51,4	57,9	59,4
Rynek uspołeczniony	30,3	35,0	44,9	48,9	49,9	27,1	32,8	41,3	47,9	49,2
Rynek prywatny	9,6	11,6	12,4	12,0	12,6	9,6	10,6	10,1	10,0	10,2
Obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw ^a	8,9	6,6	5,4	5,0	5,0	8,8	7,8	4,3	4,6	4,4
Spożycie naturalne ^b	32,2	33,4	34,2	34,6	36,5	29,6	33,5	34,2	34,9	35,4
Przyrost wartości stada	1,3	2,4	-0,7	0,3	2,0	0,9	1,5	1,8	1,2	0,6
Przyrost zapasów	0,6	0,6	0,6	-0,3	0,3	.	.	.	.	.
Premie hodowlane	.	.	.	.	.	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Zwrot ubezpieczeń	0,4	0,6	1,1	1,1	1,1	0,7	0,9	1,1	1,5	1,4
Ogółem produkcja brutto^c	83,3	90,2	97,9	101,1	107,4	76,7	87,2	92,9	100,2	101,3
(przychód surowy)										
Podatki i obciążenia	13,8	10,9	10,5	10,4	11,1	13,4	11,9	9,0	10,5	11,0
Ubezpieczenia	0,6	1,0	1,9	1,9	1,9	1,0	1,0	1,2	1,9	2,0
Nakłady pieniężne na produkcję ^d	9,0	10,7	12,9	14,7	16,3	8,5	9,4	11,0	13,1	14,8
Ogółem nakłady i obciążenia	23,4	22,6	25,3	27,0	29,3	22,9	22,3	21,2	25,5	27,8
Dochód rolniczy^e	59,9	67,6	72,6	74,1	78,1	53,8	64,9	71,7	74,7	73,5
Dochód spoza rolnictwa	12,3	13,6	13,3	13,3	16,8					
Dochód osobisty	72,2	81,2	85,9	87,4	94,9					
Podział dochodu osobistego										
Spożycie ogółem	61,6	66,9	70,7	72,5	78,4					
" naturalne	32,2	33,4	34,2	34,6	36,5					
" artykułów i usług zaku- pionych	29,4	33,5	36,5	37,9	41,9					
Inwestycje i przyrost majątku	10,6	14,3	15,2	14,9	16,5					
Inwestycje pieniężne ^f	6,5	9,1	11,4	12,5	12,2					
Przyrost gotówki	2,0	2,0	3,3	2,0	2,0					

Tabela 52 dok.

Wyszczególnienie	IER				
	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Przyrost wartości stada	1,3	2,4	-0,7	0,3	2,0
Przyrost zapasów	0,6	0,6	0,6	-0,3	0,3
Przyrost wierzytelności i udziałów	0,2	0,3	0,6	0,6	0,2
Przyrost (—) lub ubytek (+) dtu- gów	-0,0	-0,1	0,0	-0,2	-0,2
Uzupełnienie					
Produkcja globalna ^g	125,7	133,2	146,8	150,2	159,4
Nakłady materialne	56,2	59,8	69,9	72,0	77,0
w tym własne pasze i nasiona ^h	42,4	43,0	48,9	49,1	52,0
amortyzacja	4,8	6,1	8,1	8,2	8,7
Produkcja czysta (bez amortyzacji)	69,5	73,4	76,9	78,2	82,4
Produkcja czysta (wraz z amortyzacją)	74,3	79,5	85,0	86,4	91,1
Dochód rolniczy (bez amortyzacji)	55,1	61,5	64,5	65,9	69,4

^a Bez sprzedaży sąsiedzkiej stanowiącej około 40 % sprzedaży prywatnej w ogóle.

^b Wraz z zakupem na wsi, świadczeniami w naturze i żywieniem najmu.

^c Bez pasz i nasion dokupionych na wsi.

^d Bez własnych pasz i nasion, bez pasz i nasion dokupionych u sąsiadów, bez najmu, bez amortyzacji, bez wydatków na rynku prywatnym w zakresie: stanowienia i krycia, ściółki, opłat za korzystanie z pastwiska.

^e Wraz z amortyzacją, najmem i czynszami dzierżawnymi.

^f Bez pracy własnej.

^g Bez słomy, obornika, zielonek i kiszzonek.

^h Łącznie z paszami i nasionami dokupionymi u sąsiadów.

ruszali na razie tego zagadnienia, zanim nie uzasadnimy szczegółowo podziału dochodu wytworzonego przez gospodarstwa chłopskie.

Dla dokonania szacunku ogólnopolskiego posłużymy się bilansem produkcji brutto (a nie produkcji globalnej) ze względu na to, że obliczenia nasze porównamy z szacunkami Głównego Urzędu Statystycznego, który przyjmuje za punkt wyjścia produkcję brutto, ponieważ jest ona znacznie łatwiejsza do wyliczenia i właściwie jedynie osiągalna przy szacunkach dochodów na podstawie danych masowych. Metoda ta bowiem zawiera tylko dwie pozycje niewiadome, wymagające szacunku: jest to spożycie naturalne oraz sprzedaż na rynku prywatnym. Pozostałe części składowe produkcji brutto pochodzą ze sprawozdawczości instytucji centralnych. Szacunki GUS dokonywane są w ramach lat kalendarzowych.

Oszacowane przez nas dochody obejmują lata gospodarcze 1955/56—1959/60 (patrz tab. 52), ponieważ książki rachunkowe są prowadzone w latach gospodarczych ze względu na znacznie łatwiejsze sporządzanie inwentury gospodarstw na początku i końcu tego roku (minimalna ilość zapasów).

Produkcja brutto (przychód surowy) obejmuje w naszych materiałach przychody pieniężne i należności kredytowe za produkty sprzedane, wartość produktów pobranych z gospodarstwa rolnego na rzecz właściciela i jego rodziny oraz dla pracowników najemnych, wreszcie wartość naturalnego przyrostu poszczególnych składników majątkowych gospodarstwa rolnego (przyrost stada, przyrost zapasów itp.).

Aby w dalszych obliczeniach dojść do dochodu rolniczego musimy potrącić z produkcji brutto wszelkie świadczenia na rzecz państwa (podatki, obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw, ubezpieczenia) oraz nakłady pieniężne na produkcję. Jednakże metoda obliczenia stosowana w oddzielnych gospodarstwach musi być nieco zmodyfikowana przy zestawianiu wyliczenia w skali ogólnopolskiej. Przede wszystkim uważaliśmy za konieczne poprawić przychody z produkcji towarowej w części stanowiącej sprzedaż prywatną. Mianowicie pulę sprzedaży prywatnej pomniejszyliśmy o 33% sprzedaży sąsiedzkiej, to znaczy obrotu wiejskiego. Odsetek ten uzyskaliśmy na podstawie materiałów rachunkowości za lata 1955/56, 1956/57 i 1959/60.

Spożycie naturalne (z własnego gospodarstwa) zwiększyliśmy o wartość artykułów dokupionych na wsi (u sąsiadów) na spożycie oraz o świadczenia w naturze i żywienie najmu. Jak wynika z materiałów rachunkowości, mniej więcej 20% wartości dokupiwanych na wsi artykułów rolnych przypada na spożycie, 80% zaś stanowią nakłady na produkcję.

Do przychodu surowego zaliczyliśmy również obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw, wynikające z różnicy cen, o czym była mowa w rozdziałach poprzednich.

Otrzymany zatem przychód surowy został wyliczony bez pasz i nasion dokupionych na wsi. W ten sposób staraliśmy się zbliżyć do bilansu ogólnopolskiego.

Nakłady pieniężne na produkcję zostały obliczone bez pasz i nasion dokupionych u sąsiadów, bez zapłaty najmu, bez czynszów dzierżawnych, bez kosztów związanych z wypożyczaniem środków produkcji od sąsiadów oraz bez potrąceń na amortyzację. Ostatni punkt nie został uwzględniony dla umożliwienia porównywalności z danymi GUS, które zostały

obliczone bez uwzględnienia amortyzacji w nakładach pieniężnych na produkcję. W ten sposób zostaje powiększony dochód chłopski. Jednakże należy wziąć pod uwagę, że GUS nie jest w stanie co roku dokonać szacunku odpisów amortyzacyjnych ze względu na brak dostatecznego rozoznania w wartości środków trwałych. Wobec czego właściwie nie ma podstaw do ustalenia amortyzacji.

Otrzymany w rezultacie dochód rolniczy zawiera w sobie również amortyzację, czynsze dzierżawne oraz wynagrodzenie najmu. Dwie ostatnie pozycje są, naszym zdaniem, w obliczeniu ogólnopanstwowym dochodem a nie nakładem.

Dalsze pozycje tabeli 52 nie wymagają specjalnego omówienia, ponieważ są znane z tabel umieszczonych w poprzednich rozdziałach dotyczących wytwarzania i podziału dochodu.

Liczyby GUS dostosowaliśmy do naszego schematu, tzn. nie doliczyliśmy do dochodu rolniczego przyrostu długów. Bowiem przyrost długów nie jest dochodem.

Szacunek dochodów chłopskich przedstawiony przez IER w tab. 52 oparty jest zatem na obniżonym o 40% dochodzie rolniczym i podwyższonych o 30% dochodach spoza rolnictwa (biorąc pod uwagę gospodarstwa prowadzące rachunkowość, a stanowiące główne źródło utrzymania). Wyniki przeliczono na 1 ha użytków rolnych; a następnie dla uogólnienia i przejścia na liczby ogólnopanstwowe, pomnożono przez obszar użytków rolnych należących do gospodarki chłopskiej. To znaczy łącznie z działkami robotniczymi do 0,5 ha oraz łącznie z użytkami rolnymi spółdzielni produkcyjnych.

Przyjęliśmy założenie, że zarówno gospodarstwa indywidualne, jak i członkowie spółdzielni mieli podobny poziom produkcji i dochodów. Do pewnego stopnia mamy prawo poczynić takie założenia ponieważ prowadzone przez IER w 1954 r. budżety u członków spółdzielni produkcyjnych wykazały, że poziom dochodów uzyskiwanych z działki i z gospodarstwa zespołowego łącznie był na poziomie dochodów średniorolnych gospodarstw chłopskich prowadzących rachunkowość. Stopień reprezentatywności badanych członków spółdzielni był podobny do badanych gospodarstw indywidualnych¹. Uwaga powyższa ma zwłaszcza znaczenie w stosunku do obliczeń z 1955/56 r.

Przechodząc do szczegółowszego rozpatrzenia tab. 52 oraz do porównania danych GUS i IER zestawimy w tab. 53 wyniki obu źródeł przeliczając (co prawda w sposób uproszczony), dane GUS według lat gospodarczych przez dodanie liczb dla lat kalendarzowych i podzielenie ich przez dwa.

Rozpatrując na wstępie produkcję brutto i jej elementy składowe widzimy, że produkcja ta z obu źródeł w ciągu pierwszych czterech lat jest prawie identyczna i przeważnie różni się o 1 mld zł na korzyść danych IER. Poważniejsza różnica występuje w 1959/60 r., gdyż wynosi ona przeszło trzy miliardy zł na korzyść danych IER. Głównym źródłem tej różnicy jest odwrotna tendencja występująca w przyroście stada. Według obliczeń IER, przyrost ten wynosił 2 mld zł, natomiast — jak wynika z danych GUS — następował spadek wartości stada o 0,4 mld zł. Ten-

¹ Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 3/17-4/18 1956. M. Czerwińska „Budżety członków spółdzielni produkcyjnych w 1954 r.”.

Tabela 53

**Porównanie wytworzonego dochodu rolniczego według szacunku IER i GUS
w latach gospodarczych 1955/56—1959/60 w mld zł**

Wyszczególnienie		1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Produkcja brutto	IER	83,3	90,2	97,9	101,1	107,4
	GUS	82,0	90,1	96,6	100,8	104,2
Nakłady i obciążenia	IER	23,4	22,6	25,3	27,0	29,2
	GUS	22,6	21,8	23,4	26,7	28,8
Dochód rolniczy	IER	59,9	67,6	72,6	74,1	78,1
	GUS	59,4	68,3	73,2	74,1	75,4
Spożycie naturalne	IER	32,2	33,4	34,2	34,6	36,5
	GUS	31,6	33,9	34,6	35,2	36,0
Wydatki pieniężne na inwestycje	IER	6,5	9,1	11,4	12,5	12,2
	GUS	2,1	2,1	5,7	6,1	6,1

dencja spadkowa miała miejsce w gospodarstwach naszych w latach 1957/58 i 1958/59. Rok zaś 1959/60 odznaczał się poważnym przyrostem stada.

Przychody z produkcji towarowej również układają się podobnie. Produkcja zrealizowana na rynku uspołecznionym jest nieznacznie niższa według szacunków IER, niż według danych GUS. Natomiast wartość produkcji zrealizowanej na rynku prywatnym jest w latach 1957/58 i 1958/59 wyższa o około 2 mld zł. W ostatnim zaś 1960 r. poziom został podniesiony właśnie o te 2 mld zł, co wydaje się słuszne.

Spożycie naturalne jest na ogół zbliżone według obu źródeł. W naszym szacunku uwzględniamy spożycie z własnego gospodarstwa artykułów jadalnych i bytowych oraz dokupionych na wsi, świadczenia w naturze na wsi, wiana i dary w naturze, żywienie najmu oraz połowę dochodów najmu.

Stwierdzamy raz jeszcze, że produkcja brutto jest prawie zgodna. Ponieważ zjawisko to występuje w ciągu szeregu lat należy uważać, że szacunki obu źródeł są poprawne, jeżeli wychodzimy z założenia, że przyjęta za podstawę produkcja i pogłowie obliczone przez GUS są bliskie prawdy. Nadto zbliżone dane o produkcji brutto według obu źródeł należy także tłumaczyć i tym, że GUS korzystał również z danych IER.

Nakłady i obciążenia różnią się nieznacznie i zwykle według IER poziom ich jest nieco wyższy. Należy przypomnieć, że w publikacji zeszytowej pt. „Dochody Gospodarstw Chłopskich w 1958/59 r.” analizowaliśmy szczegółowo poziom i strukturę nakładów według obu źródeł. To też obecnie przypomnimy tylko momenty najważniejsze. W nakładach na produkcję według IER są również uwzględnione „zapasy z lat ubiegłych”. Instytut bowiem obliczając produkcję brutto danego roku nie może włączać tych pasz i nasion, które pochodzą z lat ubiegłych, to też muszą się one znaleźć w nakładach, jak gdyby z dokupna. GUS nie jest w stanie ustalić ilości i wartości nakładów poczynionych z zapasów lat ubiegłych. Można oczywiście rozumować, że z roku na rok zapasy te się pokrywają.

W życiu jednak tak nie jest. Drugim powodem rozbieżności danych o nakładach jest inna struktura samych nakładów pieniężnych. Głównie wysokie wydatki na naprawy i konserwacje, które są według GUS dwukrotnie wyższe niż według IER, co zwiększa o około 2 mld zł nakłady produkcyjne, lecz za to obniża o tę kwotę poziom inwestycji.

Dochód rolniczy, podobnie jak poprzednie pozycje, jest zbieżny według obu źródeł, jedynie w 1959/60 r. występuje większa różnica na korzyść IER, podobnie jak to było w produkcji brutto. Różnica ta wynosiła około 3 mld zł, to znaczy około 3%, co właściwie jest różnicą drobną i, tak jak w produkcji brutto, pochodzi głównie z innych tendencji rozwojowych trzody, wyrażających się w przyroście stada. Tak duża zbieżność wyników GUS i IER upoważnia nas w pewnym stopniu do opierania się na materiałach rachunkowości również przy szacunkach podziału dochodu. Jednakże dochód wytworzony przez rodziny chłopskie posiadające gospodarstwa rolne nie ogranicza się tylko do dochodu rolniczego. Poważną pulę, jak to wynika z naszych badań, stanowią również dochody uzyskiwane z pracy poza gospodarstwem, to też dochody te muszą być dodane do dochodu rolniczego. Obie te sumy tworzą tak zwany dochód osobisty chłopa, którym dysponuje według uznania, bądź przeznaczając go na inwestycje i przyrost majątku, bądź zużywając na fundusz spożycia.

Oszacowane przez nas dochody spoza gospodarstwa, mimo iż znacznie wzrosły, mogą być może jeszcze nieco za niskie, jeśli przyjąć, że liczna dwudziesto procentowa rzesza gospodarstw do 3 ha będących ubocznym źródłem utrzymania, znajduje się również w tej puli. Nie przypuszczamy, aby wysokość oszacowanych dochodów spoza gospodarstwa miała być zbyt wysoka. Sądzimy raczej, że przyszłe badania wskażą na konieczność zwiększenia jej.

Nie wywiera to jednak wpływu na przeciętny budżet (liczony na 1 osobę) bowiem, jak wynika z badań, gospodarstwa zarobkujące mają liczniejsze rodziny. Również nie wywiera to wpływu na zmniejszenie inwestycji, są one bowiem wyższe w gospodarstwach zarobkujących.

Przystępując do analizy podziału dochodu nie będziemy porównywali naszych wyników w zakresie inwestycji z danymi GUS. Analiza inwestycji została dokonana w wydawnictwie zeszłorocznym, gdzie wykazaliśmy poziom inwestycji chłopskich dokonywanych na rynku uspołecznionym i prywatnym.

Ogólnie, jak widzimy w tab. 53, poziom inwestycji według szacunku IER jest dwukrotnie wyższy.

Podział dochodu osobistego w poszczególnych latach przedstawia tabela 54.

Tabela 54

Struktura dochodu osobistego w %

Wyszczególnienie	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Dochód rolniczy ^a	83,0	83,3	84,5	84,8	82,3
Dochody spoza rolnictwa	17,0	16,7	15,5	15,2	17,7
Dochód osobisty ^a	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Spożycie ogółem	85,3	82,4	82,3	83,0	82,6
Inwestycje i przyrost majątku	14,7	17,6	17,7	17,0	17,4

^a Wraz z amortyzacją.

Przechodząc do dynamiki poszczególnych elementów wytworzonego i podzielonego dochodu, przedstawiamy ją w tab. 55. W tym miejscu mowa jest tylko o wynikach w cenach bieżących każdego roku. Jak widzimy, nie tylko poziom, ale i dynamika produkcji brutto i dochodu rolniczego według IER i GUS jest zgodna. Dochód rolniczy i dochód osobisty wzrósł w ciągu pięciu lat o 30%, ogólny fundusz spożycia wzrósł prawie o 26%, spożycie naturalne o 13%, spożycie artykułów i usług zakupionych o 40%. Największą dynamikę wykazały inwestycje, które wzrosły o 60%. Podane wskaźniki zawierają w sobie zarówno przyrost absolutny inwestycji i spożycia, jak i przyrost cen na artykuły inwestycyjne, artykuły i usługi spożywane.

Tabela 55

Dynamika wytworzonego i podzielonego dochodu nominalnego według szacunku IER i GUS w latach 1955/56—1959/60

Rok 1955/56 = 100

Wyszczególnienie		1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Produkcja brutto	IER	100,0	108,3	117,5	121,4	128,9
	GUS	100,0	109,9	117,8	122,9	127,1
Dochód rolniczy	IER	100,0	112,9	121,2	123,7	130,4
	GUS	100,0	115,0	123,2	124,7	126,9
Dochód osobisty	IER	100,0	112,5	119,0	121,0	131,4
Spożycie ogółem	IER	100,0	108,6	114,8	117,7	127,3
Spożycie naturalne	IER	100,0	103,7	106,2	107,4	113,3
	GUS	100,0	107,3	109,5	111,4	113,9
Spożycie artykułów i usług zakupionych	IER	100,0	113,9	124,1	128,9	142,5
Inwestycje i przyrost majątku	IER	100,0	134,9	143,4	140,6	155,7
Wydatki pieniężne na inwestycje	IER	100,0	140,0	175,4	192,3	187,7
	GUS	100,0	185,7	271,4	290,5	290,5
Wydatki na inwestycje i przyrost gotówki	IER	100,0	130,6	172,9	170,6	167,0

Dla urealnienia obrazu osiągniętego dochodu w ciągu 5 lat i jego rzeczywistego podziału, przeliczymy obliczone dochody nominalne na realną wartość, stosując wskaźniki cen przyjęte do obliczenia dochodów realnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość (patrz tab. 19). Metoda przeliczeń dochodów nominalnych na realne została przyjęta ta sama, co i w poprzednim rachunku. To znaczy, przy przeliczeniu przyrostu gotówki zastosowano dwa wskaźniki cen, a mianowicie: jedną trzecią część gotówki przeliczono według wskaźników cen artykułów i usług zakupywanych a dwie trzecie — według wskaźników cen inwestycji.

Przyrost zapasów i wierzytelności liczono przy zastosowaniu wskaźników cen produkcji rolnej. Przyrost lub ubytek długów został przeliczony według wskaźnika cen inwestycji. Wyniki obliczeń podajemy w tab. 56 i 57.

Jak wynika z obliczeń, realny wzrost dochodów chłopskich nastąpił w 1956/57 r. i wynosił prawie 7%. W następnych latach 1957/58 i 1958/59 zaznaczała się dalsza niewielka tendencja rosnąca. Jednakże w 1959/60 r. nastąpił dalszy poważny wzrost dochodu osobistego. Na ten wzrost złożyły się zarówno wyższe dochody z produkcji rolnej, jak też zwiększające się dochody spoza rolnictwa. W stosunku do 1955/56 r. wzrost ten wyniósł 14%.

Realny fundusz spożycia wzrastał z roku na rok, osiągając w 1959/60 roku 16,5% przyrostu w porównaniu do 1955/56 r. Spożycie naturalne wykazywało minimalne zmiany, natomiast gwałtownie wzrastało spożycie artykułów i usług nabywanych. Wzrost ten w 1959/60 r. w nawiązaniu do 1955/56 r. wyrażał się liczbą 34%.

Tabela 56

Dochody realne gospodarki chłopskiej w latach 1955/56—1959/60 według szacunku IER w cenach 1956/57 r.

Wyszczególnienie	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
W mld zł					
Dochód osobisty wraz					
z amortyzacją	76,2	81,2	81,7	81,8	86,9
w tym amortyzacja	5,8	6,1	6,2	6,3	6,7
Spożycie ogółem	63,7	66,9	69,9	70,1	74,2
„ naturalne	33,8	33,4	34,2	33,9	34,2
„ artykułów i usług					
zakupionych	29,9	33,5	35,7	36,2	40,0
Inwestycje i przyrost majątku	12,5	14,3	11,8	11,7	12,7
Inwestycje pieniężne	7,9	9,1	8,7	9,7	9,3
Przyrost gotówki	2,3	2,0	2,8	1,7	1,7
Przyrost wartości stada	1,5	2,4	—0,9	0,2	1,5
Zapasy artykułów rolnych oraz					
wierzytelności i udziały	0,8	0,9	1,2	0,3	0,4
Długi	—0,0	—0,1	0,0	—0,2	—0,2
Rok 1955/56 = 100					
Dochód osobisty wraz					
z amortyzacją	100,0	106,6	107,2	107,3	114,0
Dochód osobisty bez amortyzacji	100,0	106,7	107,2	107,2	113,9
Spożycie ogółem	100,0	105,0	109,7	110,0	116,5
„ naturalne	100,0	98,8	101,2	100,3	101,2
„ artykułów i usług zakup.	100,0	112,0	119,4	121,1	133,8
Inwestycje i przyrost majątku	100,0	114,4	94,4	93,6	101,6
w tym inwestycje	100,0	115,1	110,1	122,7	117,6
Wydatki na inwestycje i przyrost					
gotówki razem	100,0	108,8	112,7	111,8	107,8

Wydatki na inwestycje w sposób zasadniczy wzrosły w 1956/57 r. (o 15%). W następnym roku 1957/58, wskutek wzrostu cen na artykuły inwestycyjne, pęd do inwestowania został zahamowany. Wpłynęło to na większe gromadzenie gotówki, która została wydatkowana na inwestycje

Tabela 57

Dynamika dochodów nominalnych i realnych w latach 1955/56—1959/60 według szacunku IER

Wyszczególnienie		1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Dochód osobisty	nom.	100,0	112,5	119,0	121,0	131,4
	realny	100,0	106,6	107,2	107,3	114,0
Spożycie ogółem	nom.	100,0	108,6	114,8	117,7	127,3
	realne	100,0	105,0	109,7	110,0	116,5
„ naturalne	nom.	100,0	103,7	106,2	107,4	113,3
	realne	100,0	98,8	101,2	100,3	101,2
„ artykułów i usług zakupionych	nom.	100,0	113,9	124,1	128,9	142,5
	realne	100,0	112,0	119,4	121,1	133,8
Inwestycje i przyrost majątku	nom.	100,0	134,9	143,4	140,6	155,7
	realne	100,0	114,4	94,4	93,6	101,6
Wydatki na inwestycje	nom.	100,0	140,0	175,4	192,3	187,7
	realne	100,0	115,1	110,1	122,7	117,6

dopiero w następnym 1958/59 r. W roku tym więc następuje ponowny duży wzrost wydatków na inwestycje przy znacznym ubytku zapasów gotówki. Rok 1958/59 jest rokiem największego nasilenia inwestycji. W 1959/60 r. pęd do inwestowania jest nieco zahamowany w porównaniu do 1958/59 r. wydatki na inwestycje spadły w wyrazie realnym o około 4%.

Ogólnie jednak biorąc, pula inwestycji i przyrostu majątku razem wzięta wzrosła w 1959/60 r. w stosunku do 1958/59 r. o 1 mld zł, to znaczy o 8,3%. Wynikało to z poważnego przyrostu stada. Największy jednakże przyrost majątku w ciągu omawianych pięciu lat nastąpił w 1956/57 r., kiedy poza wzrostem samych inwestycji pieniężnych również mieliśmy bardzo duży przyrost stada.

Kończąc niniejszy rozdział dokonamy jeszcze próby podziału poszczególnych elementów wytwarzanego dochodu według grup wielkości gospodarstw, posługując się wynikami gospodarstw prowadzących rachunkowość.

Zapewne można zastanawiać się, czy mamy prawo sądzić, że wszystkie kategorie gospodarstw prowadzących rachunkowość w jednakowym stopniu są nie reprezentatywne, to znaczy czy przyjęta przez nas poprawka do ogólnych wyników rachunkowości może mieć zastosowanie w jednakowym stopniu do wszystkich grup gospodarstw. Niestety nie mamy możliwości zbadania tego zjawiska. Pewne jednak poszlaki pozwalają sądzić, że gospodarstwa do 3 ha bardziej odchylają się w górę, są bardziej „lepsze” niż to ma miejsce w gospodarstwach większych. Przyjęcie jednak do puli gospodarstw małych (do 3 ha), tych gospodarstw, które stanowią uboczne źródło utrzymania rodziny, w znacznym stopniu urealnia i obniża wyniki produkcyjne ogólnej puli gospodarstw do 3 ha.

Szacunek został dokonany na podstawie proporcji wynikających z materiałów rachunkowości i dotyczy 1959/60 roku. Do obliczeń przyjęto tylko gospodarstwa od 0,5 ha.

Tabela 58

Udział poszczególnych grup gospodarstw w produkcji i w dochodzie wytwarzanym przez gospodarstwa indywidualne w 1959/60 r.

Wyszczególnienie		Polska	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej ha					
			do 3		3—7	7—10	10—14	14 i więcej
			zarobk.	roln.				
Liczba gospodarstw ^a	w tys.	3338,8	648,9	648,9	1221,1	469,5	237,1	113,3
Powierzchnia użytków rolnych	w tys.	17432,6	1307,4	1516,6	6223,4	3817,8	2614,9	1952,5
Ludność rolnicza i mieszana	w tys.	13300	2800	2270	4530	2030	1100	570
w mld zł.								
Wartość środków trwałych		396,0	59,4	59,8	139,4	70,1	40,8	26,5
w tym budynki ogółem		285,5	51,1	49,1	95,9	47,1	26,3	16,0
„ „ mieszkalne		143,7	29,6	25,7	48,6	21,8	11,5	6,5
„ maszyny i narzędzia		32,5	1,7	2,3	12,8	7,5	4,8	3,4
Wartość produkcji globalnej ^b		154,6	13,6	19,0	59,5	30,9	18,6	13,0
„ „ brutto ^c		104,1	9,4	13,2	39,9	20,6	12,4	8,6
„ „ towarowej ^c		65,5	4,8	7,6	25,7	13,1	8,2	6,1
Przychody z produkcji towarowej ^d		60,6	4,6	7,3	23,8	12,0	7,4	5,5
rynek uspołeczniiony		48,4	3,0	5,7	18,2	10,1	6,4	5,0
„ prywatny		12,2	1,3	1,6	5,3	2,1	1,2	0,7
Produkcja czysta ^e		79,9	5,9	10,1	31,5	16,2	9,5	6,7
Podatki		5,9	0,3	0,4	0,2	1,3	1,0	0,9
Obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw		4,8	0,1	0,3	1,8	1,2	0,8	0,6
Dochód rolniczy ^e		67,3	5,3	9,3	27,1	13,4	7,5	4,7
Dochód spoza gospodarstwa		16,3	8,5	2,7	3,2	1,1	0,6	0,2
Wartość spożycia ogólnego		76,0	14,3	11,4	26,7	12,7	6,9	4,0
w tym naturalne		35,4	5,1	6,1	13,1	6,0	3,2	1,9
Akumulacja ^e		7,6	1,2	0,8	2,9	1,3	0,8	0,6
Amortyzacja		8,4	1,1	1,1	3,1	1,6	0,9	0,6
Inwestycje pieniężne ogółem		11,8	2,4	1,4	4,2	1,6	1,3	0,9
„ w budynkach ogółem		8,5	2,3	1,0	3,1	0,9	0,8	0,5
„ w budynkach mieszkalnych		5,3	1,8	0,7	1,7	0,3	0,4	0,2
„ w maszynach i narzędziach		3,1	0,1	0,1	1,2	0,7	0,5	0,4

^a Bez działek do 0,5 ha, stanowiących 294 tys.

^b Bez słomy, obornika, zielonek i kiszzonek. Łącznie z różnicą cen na obowiązkowe dostawy.

^c Łącznie z różnicą cen na obowiązkowe dostawy.

^d Bez różnicy cen na obowiązkowe dostawy.

^e Bez amortyzacji.

Tabela 59

Procentowy udział poszczególnych grup gospodarstw w produkcji i w dochodzie wytwarzanym przez gospodarstwa indywidualne w 1959/60 r.

Wyszczególnienie	Polska = 100	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej ha					
		do 3		3—7	7—10	10—14	14 i więcej
		zarobk.	roln.				
Liczba gospodarstw ^a	100,0	19,4	19,4	36,6	14,1	7,1	3,4
Powierzchnia użytków rolnych	100,0	7,5	8,7	35,7	21,9	15,0	11,2
Ludność rolnicza i mieszana	100,0	20,6	15,6	35,1	15,7	8,5	4,5
Wartość środków trwałych	100,0	15,0	15,1	35,2	17,7	10,3	6,7
w tym budynki ogółem	100,0	17,9	17,2	33,6	16,5	9,2	5,6
„ „ mieszkalne	100,0	20,6	17,9	33,8	15,2	8,0	4,5
„ maszyny i narzędzia	100,0	5,1	7,0	39,5	23,1	14,9	10,4
Wartość produkcji globalnej ^b	100,0	8,8	12,3	38,5	20,0	12,0	8,4
Wartość produkcji brutto ^c	100,0	9,0	12,7	38,3	19,8	11,9	8,3
Wartość produkcji towarowej ^c	100,0	7,3	11,6	39,2	20,1	12,5	9,3
Przychody z produkcji							
towarowej ^d	100,0	7,6	12,0	39,3	19,8	12,2	9,1
rynek uspołeczniony	100,0	6,2	11,7	37,6	20,8	13,3	10,4
„ prywatny	100,0	11,1	12,8	43,4	17,5	9,6	5,6
Produkcja czysta ^e	100,0	7,4	12,6	39,4	20,3	11,9	8,4
Podatki	100,0	4,9	6,3	34,5	22,5	16,6	15,2
Obciążenia z tytułu obowiąz-							
kowych dostaw	100,0	2,4	6,0	37,0	24,8	17,0	12,8
Dochód rolniczy ^e	100,0	7,9	13,8	40,3	19,9	11,1	7,0
Dochód spoza gospodarstwa	100,0	52,4	16,5	19,6	6,7	3,5	1,3
Wartość spożycia ogólnego	100,0	18,8	15,0	35,1	16,7	9,1	5,3
w tym naturalne	100,0	14,4	17,3	37,1	16,9	9,1	5,2
Akumulacja ^e	100,0	16,1	9,9	37,4	17,5	10,9	8,2
Amortyzacja	100,0	13,2	13,5	36,6	18,5	11,1	7,1
Inwestycje ogółem	100,0	20,6	12,0	35,4	13,7	10,6	7,7
w tym w budynkach	100,0	27,0	11,4	35,6	10,5	9,5	6,0
„ „ miesz-							
kalnych	100,0	24,5	16,9	38,6	6,3	8,7	5,0
„ w maszynach i na-							
rzędziach	100,0	2,9	4,8	39,0	24,6	15,7	13,0

^a Bez działek do 0,5 ha stanowiących 294 tys.

^b Bez słomy, obornika, zielonek i kiszzonek. Łącznie z różnicą cen na obowiązkowe dostawy.

^c Łącznie z różnicą cen na obowiązkowe dostawy.

^d Bez różnicy cen na obowiązkowe dostawy.

^e Bez amortyzacji.

W tab. 58 i 59 zestawiamy udział poszczególnych grup gospodarstw w ogólnej puli środków trwałych w produkcji globalnej i towarowej oraz w poszczególnych elementach wytworzonego dochodu.

Obliczenia podane w obu tabelach wskazują, że podstawowa część dochodów wytwarzana jest przez gospodarstwa od 3—7 ha. Gospodarstwa

te stanowią około 37%. Produkcja zaś globalna, towarowa i dochód rolniczy wynosi około 40%.

Udział całej masy gospodarstw do 3 ha oraz gospodarstw od 7 do 10 ha jest bardzo podobny i stanowi w dochodzie rolniczym około 20% dla każdej z wymienionych grup.

Jaskrawo zaznaczają się różnice pomiędzy gospodarstwami stanowiącymi uboczne źródło utrzymania a gospodarstwami o przewadze dochodów z rolnictwa w grupie do 3 ha. Szczegółowo omówiliśmy tę sprawę w rozdziale specjalnym.

Co do udziału w produkcji i w dochodzie rolniczym, to można zauważyć, że gospodarstwa o obszarze 14 i więcej ha mają pulę bardzo podobną do gospodarstw małych o przewadze dochodów spoza rolnictwa. Obie te grupy stanowią margines w zakresie produkcji. Jednakże w sferze spożycia, jak też inwestycji — gospodarstwa o przewadze dochodów spoza rolnictwa mają bardzo poważny udział, głównie związany z ich zarobkami pozarolniczymi. Dochód rolniczy wystarcza bowiem jedynie na pokrycie spożycia naturalnego.

Jeżeli spojrzeć na dochody chłopskie z punktu widzenia klasowego, to należy wyeliminować gospodarstwa o przewadze dochodów spoza rolnictwa, nie można ich bowiem zaliczać do typowo małorolnych, ponieważ stają na pół drogi pomiędzy miastem i wsią, rolnictwem i przemysłem. Gdyby zatem wziąć pod uwagę tylko gospodarstwa typowo rolnicze, to ogólny dochód rolniczy wytworzony przez nie wyniesie 62 mld zł, udział zaś gospodarstw do 3 ha (typowo rolniczych) stanowił 15,0%, gospodarstw typowo średniorolnych od 3 do 10 ha — 72,6%, gospodarstw średniorolnych większych, typowych dla zachodnich ziem Polski od 10 do 14 ha — 12,1% i wreszcie gospodarstw dużych wyżej 14 ha — 7,6%. Syntetyzując można powiedzieć, że 85% dochodu rolniczego wytwarzają gospodarstwa średniorolne.

VIII. BUDŻETY RODZIN CHŁOPSKICH

W poprzednich rozdziałach przedstawiliśmy wytworzony i podzielony dochód, bądź w przeliczeniu na 1 gospodarstwo prowadzące rachunkowość, bądź też na gospodarstwo o przeciętnym poziomie gospodarowania, wreszcie uogólnione dane dla całej gospodarki chłopskiej. W tym miejscu pragniemy pokazać, jak kształtował się budżet domowy rodzin prowadzących rachunkowość oraz budżet domniemanej przeciętnej rodziny chłopskiej. Obliczeń dokonamy na 1 członka rodziny.

Dla tego rodzaju przeliczeń należy przede wszystkim ustalić liczbę ludności, która byłaby brana pod uwagę.

Jak podaliśmy w rozdziale poprzednim, ludność rolnicza w gospodarstwach indywidualnych wynosiła według spisu powszechnego 1960 r. 10,5 mln osób. Dodając oszacowaną przez nas ludność tak zwaną „mieszana” z gospodarstw do 3 ha stanowiących uboczne źródło utrzymania, która stanowiła około 2,8 mln, otrzymamy ludności w gospodarstwach rolnych 13,3 mln osób. Nie wliczamy tu 700 tys. osób częściowo obciążających budżet rodzin.

Dzieląc 13,3 mln osób przez 3338 tys. gospodarstw rolnych otrzymamy, iż na gospodarstwo przypadało 3,98 osoby.

Według danych rachunkowości przeciętna liczba osób, łącznie w gospodarstwach rolnych stanowiących główne i uboczne źródło utrzymania